

**ЭМЧ, ЭМНЭЛГИЙН МЭРГЭЖИЛТНИЙ ЦАЛИН ХӨЛСНИЙ ОЛОН
УЛСЫН ТОГТОЛЦОО БОЛОН БНТУ-ЫН ЭМЧ, ЭМНЭЛГИЙН
МЭРГЭЖИЛТНИЙ ЦАЛИН ХӨЛС, ТЭТГЭВРИЙН ЭРХ ЗҮЙН
ЗОХИЦУУЛАЛТ**

(Харьцуулсан судалгаа)

Г.Билгээ, П.Уранчимэг, Ц.Ариунаа

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ ХЭСЭГ

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ХЭСЭГ

НЭГ. ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН САЛБАРТ АЖИЛЛАГСДЫН ЦАЛИН ХӨЛСНИЙ
ОЛОН УЛСЫН ТОГТОЛЦОО

1.1.Эрүүл мэндийн салбарт ажиллагсдын цалин хөлсний олон
улсын тогтолцоо

1.2.ДЭМБ-ын гишүүн орнуудын эрүүл мэндийн ажиллагсдын цалин
хөлс, урамшуулал

Хоёр. БНТУ-ЫН ТӨРИЙН АЛБАНЫ АНГИЛАЛ, ЦАЛИН ХӨЛС,
НИЙГМИЙН БАТАЛГАА

2.1.Эрх зүйн зохицуулалт

2.2.БНТУ-ын дундаж цалин, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлс

2.3.Төрийн албан хаагчдын ангилал, зэрэг, түвшин

2.4.Төрийн албан хаагчдын цалин хөлс, нэмэгдэл, нөхөн олговор

2.5.Төрийн албан хаагчдын нийгмийн баталгаа

Гурав. БНТУ-ЫН ЭМЧ, ЭМНЭЛГИЙН МЭРГЭЖИЛТНИЙ ЦАЛИН
ХӨЛСНИЙ ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ БА ТЭТГЭВРИЙН ТОГТОЛЦОО

3.1.Эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний цалин хөлсний өнөөгийн байдал

3.2.Эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний тэтгэврийн талаарх эрх зүйн
орчин

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

- Хүснэгт 1. Дэлхийн улсуудын эрүүл мэндийн ажиллагсдын цалин хөлсний хэмжээ
- Хүснэгт 2. Гүйцэтгэлийн урамшууллын схем
- Хүснэгт 3. Ажилласан жил ба цалингийн нэмэгдэл, хувиар
- Хүснэгт 4. Ажиллагсдын дундаж цалин, хөдөлмөр эрхлэлтийн нөхцөлөөр
- Хүснэгт 5. Ажиллагсдын дундаж цалин, салбараар
- Хүснэгт 6. Албан тушаалын зэрэг ба цалингийн нэмэгдэл, хувиар
- Хүснэгт 7. Ажиллагсдын дундаж цалин, хотоор
- Хүснэгт 8. Төрийн албан хаагчдын ангилал
- Хүснэгт 9. Төрийн албан хаагчдын төрийн албанд орох зэрэг ба түвшин
- Хүснэгт 10. Цалингийн сарын индикатор
- Хүснэгт 11. Цалингийн нэмэлт индикатор
- Хүснэгт 12. Тусгай үйлчилгээний нөхөн олговорын хувь хэмжээ
- Хүснэгт 13. Эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний сарын дундаж цалин

УДИРТГАЛ

Улсын Их Хурлын гишүүний захиалгаар “Эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний цалин хөлсний олон улсын систем болон БНТУ-ын эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний цалин хөлс, тэтгэврийн тогтолцооны эрх зүйн зохицуулалт” сэдэвт судалгааг Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Парламентын судалгаа, сургалтын хүрээлэнд гүйцэтгэв.

Судалгааны зорилго:

Эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний цалин хөлсний олон улсын тогтолцоо болон Бүгд Найрамдах Турк Улс (БНТУ)-ын эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний цалин хөлс, тэтгэврийн тогтолцооны эрх зүйн зохицуулалтыг судлах.

Судалгааны хамрах хүрээ:

- Эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний цалин хөлсний олон улсын тогтолцоо;
- БНТУ-ын эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний цалин хөлс, тэтгэврийн тогтолцооны эрх зүйн зохицуулалт.

БНТУ-ын эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний цалин хөлстэй холбоотой эрх зүйн баримт бичгийн талаар цахим орчинд хайлт хийхэд албан ёсны мэдээлэл олдоогүй бөгөөд энэхүү судалгааг цахим орчин дахь нээлттэй эх сурвалжийн хүрээнд судлав.

Судалгааны бүтэц:

Судалгааны нэгдүгээр бүлэгт: эрүүл мэндийн салбарын цалин хөлсний олон улсын тогтолцооны талаар, хоёрдугаар бүлэгт: БНТУ-ын эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний цалин хөлс, тэтгэврийн тогтолцооны эрх зүйн зохицуулалтын талаарх мэдээллийг оруулсан болно.

Түлхүүр үг: эмчийн цалин хөлс, эмнэлгийн ажилтны цалин хөлс, эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний тэтгэврийн тогтолцоо, эрүүл мэндийн салбар.

Key words: doctor/physician salary, doctors' and nurses' salary, salary of human health workforce, salary of human resources for health, sağlık hizmetleri, sağlık personelin, tazminat ve.

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ ХЭСЭГ

Дэлхийн улс орнуудад эрүүл мэндийн салбарын санхүүжилтийн тогтолцоо идэвхтэй шинэчлэгдэж байгаа ч эрүүл мэндийн салбарт ажиллагсдын цалин хөлсний тогтолцоог оновчтой тогтоох, хязгаарлагдмал нөөц боломжийг үр ашигтай ашиглах асуудал дэлхийн улс орнуудад тулгараад байна.

Судалгаанаас үзэхэд, олон улсад эрүүл мэндийн салбарт ажиллагсдын цалин хөлсний универсал тогтолцоо байхгүй ч сайн туршлага бүхий орнуудын жишгээр аль болох бага зардлаар чанартай эмнэлгийн үйлчилгээ үзүүлэхийн тулд улс орон бүр өөр өөрийн гэсэн цалин хөлсний тогтолцоо бий болгохын төлөө ажиллаж байна. Орчин үед дэлхий дахинд явагдаж байгаа эрүүл мэндийн салбарын шинэчлэл нь эрүүл мэндийн салбарын эмч, мэргэжилтнүүдийн ажиллах нөхцөл байдлыг сайжруулах, цалин хөлсийг нэмэгдүүлэх, мэргэжлийн нэр хүндийг өсгөх, санхүүжилтийн механизмыг боловсронгуй болгоход чиглэгдэж байна.

Дэлхийн Эрүүл Мэндийн Байгууллага (ДЭМБ)-ын гишүүн орнуудад эрүүл мэндийн ажилтны цалин хөлсөнд дунджаар нийт эрүүл мэндийн зардлын 33.6 хувийг зарцуулж байна. Эрүүл мэндийн ажилтны цалин хөлсөнд зарцуулж буй зардлын дундаж хэмжээ нь улс орны орлогын түвшин нэмэгдэх тусам ихэсч байна. Хамгийн өндөр орлоготой орны хувьд энэ үзүүлэлт 38.1 хувьтай байгаа бол хамгийн бага орлоготой оронд 28.7 хувь байна.

Бүгд Найрамдах Турк Улс (БНТУ)-д эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний цалин хөлс нь ажиллаж буй бүс нутаг, эмнэлэг/байгууллага, төрийн буюу хувийн хэвшлийн эмнэлэг, албан тушаал, мөн боловсрол, мэргэшлийн гэрчилгээ, эрдмийн цол, мэргэжлээрээ ажилласан жил, ажлын туршлага зэргээс хамаарч ялгаатай байдаг. Бусад эмнэлгийн ажилтны цалин хөлс боловсрол, ажлын туршлага, мэргэшлийн гэрчилгээ зэргээс хамаарч ялгаатай байна.

Тус улсын эрүүл мэндийн салбарын ажиллагсдад тавигдах шаардлага, тэдний үйл ажиллагаа, цалин хөлс, тэтгэвэр, тэтгэмжийн асуудлыг хэд хэдэн хууль тогтоомжуудаар зохицуулж байна. Үндсэн хуулиар цалин хөдөлмөрийн урамшуулал бөгөөд ажилтан хийж байгаа ажилдаа тохирсон цалин авах, нийгмийн бусад хөнгөлөлт эдлэх талаар төрөөс бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэхийг, мөн эрүүл мэндийн үйлчилгээг нэг дор төвлөрсөн байдлаар хүргэх үүргийг төрд олгохыг тогтоож өгсөн байна.

Мөн Төрийн албан хаагчдын тухай хуулиар төрийн албан хаагчид (эрүүл мэндийн ажиллагсад)-ын ажиллах нөхцөл, мэргэшил, томилгоо, сургалт, эрх, үүрэг, хариуцлага, цалин хөлс, нэмэгдэл, албан тушаал дэвших болон бусад харилцааг зохицуулж өгсөн байна.

Тус улсад ажиллаж байгаа ажиллагсдын цалингийн хэмжээ нь харилцан адилгүй байх ба энэ нь хэд хэдэн хүчин зүйлсээс хамаарч байдаг. Үүнд:

- a) ажлын туршлага буюу ажилласан жилээс хамаарч 9-32 хувийн нэмэгдэл авдаг;
- b) боловсролын түвшин, зэргээс хамаарч цалин 17-29 хувийн зөрүүтэй байдаг, тухайлбал, докторын зэрэгтэй ажилтны цалин нь ижил чиглэлээр магистрын зэрэгтэй ажилтныхаас 23 орчим хувиар илүү байдаг;
- c) ажлын байр нь байнгын, гэрээгээр, хувиараа, хагас цагийн зэрэг хөдөлмөр эрхлэлтийн нөхцөлөөс хамаарч цалингийн хэмжээ ялгаатай байдаг;
- d) ажиллаж байгаа салбараасаа хамаарах бөгөөд эрүүл мэндийн салбарынхны жилийн дундаж цалингийн хэмжээ тус улсын өндөр цалинтай 10 салбарт ордог;
- e) албан тушаалын түвшнээс хамаарч жилийн дундаж цалингийн нэмэгдэл 3-20 хувийн нэмэгдэл авдаг;
- f) Ажлын байрны байршил нь ажиллагсдын цалинд нөлөөлөх ба энэ нь тухайн хотын амьжиргааны өртөгөөс хамаарч байдаг.

Төрийн албан хаагчдын тухай хууль (ТАХтХ)-ийн дагуу төрийн албан хаагчид ажиллаж буй салбар чиглэлээр нь 12 ангилал бөгөөд түүний нэг нь эрүүл мэндийн ба эрүүл мэндийн туслах алба юм.

Төрийн албан хаагчдад сарын цалин, илүү цагийн хөлс, нэмэгдлийг олгох ба тэдний цалин хөлсний хэмжээ нь албан тушаалын ангилал, түвшнээс хамаарч ялгаатай байдаг. (ТАХтХ-ийн §36, 147) Төрийн албан хаагчийн зэрэг, түвшний цалинг тооцохдоо сарын индикаторыг үндэслэл болгоно. Төрийн албан хаагчийн цалингийн хэмжээ нь 15 дугаар зэргээс дээш ахих тусам, түвшин 1-ээс хойш нэмэгдэх тутамд сарын индикатор нэмэгдэнэ.

Мөн төрийн албаны ангилал, зэрэг, түвшин болон сарын индикаторыг харгалзан ТАХтХ-ийн хавсралтад тогтоосон нэмэлт индикаторыг нэмж тооцно. Эрүүл мэндийн ба эрүүл мэндийн туслах албаны ангилалд хамаарах мэргэшлийн гэрчилгээтэй, докторын зэрэгтэй эмч, эм зүйч, биологичид олгож тооцох нэмэлт индикатор нь төрийн албаны зэргээс хамаарч 4200-1450, дээд боловсролтой хүмүүст – 3600-1400, бусад ажиллагсдад – 2100-1250 байна.

БНТУ-ын төрийн албанд ажиллаж байгаа эмч нарын цалинг Төрийн боловсон хүчний газраас ТAxтX-ийн дагуу тогтоосон цалингийн шатлалаар тогтоодог. Энэ шатлалын дагуу 2023 онд эмч нарын цалин хамгийн бага нь 25.583 турк лира, хамгийн өндөр нь 79.532 турк лира байна. БНТУ-ын Засгийн газар нь 2023 оны 01 дүгээр сарын нэмэгдлээр эмч нарын цалин 30 хувиар нэмэгдэн 18,861-ээс 24,519 турк лира болсон аж. Тухайлбал, Өрхийн эмчийн цалингийн доод хэмжээ нь 13500 турк лира-с эхэлдэг. Өрхийн эмчийн цалин нь ажилласан жил, илүү цагаа тооцоод 17070 турк лира хүртэл нэмэгддэг байна. Нарийн мэргэжлийн эмчийн цалин мөн л мэргэжил, ажилласан жилээс хамаарах ба дунджаар 24,519 турк лира байна.

Нөхөн олговрын хувьд тухайн албан тушаалын эрх, үүргийн ач холбогдол, хариуцлага, ажлын шинж чанар, байгууллагын онцлог, ажилласан хугацаа, зэрэг, түвшин зэргийг харгалзан энэ хуульд заасан төрийн албан хаагчийн хамгийн өндөр цалингийн нийт хэмжээ (нэмэлт индикаторыг оролцуулан) байна. (ТAxтX-ийн §152) Эдгээрээс тусгай үйлчилгээний нөхөн олговрыг эрүүл мэндийн үйлчилгээний ангиллын төрийн албан хаагчид 60-215 хувийн нөхөн олговрыг олгодог байна.

БНТУ-д эмч, эмнэлгийн мэргэжилтнүүдийн тэтгэвэртэй холбоотой харилцааг Тэтгэврийн сангийн тухай, Нийгмийн даатгал болон эрүүл мэндийн даатгалын тухай, Өрхийн эрүүл мэндийн тухай хуулиар зохицуулж байна.

Хувийн болон улсын эрүүл мэндийн байгууллагад ажилладаг эмч нар хуульд заасан тодорхой шалгуурын дагуу тэтгэвэрт гардаг:

- Нийгмийн даатгал болон эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуулийн нэмэлт 17 дугаар зүйл зааснаар “Эрүүл мэндийн яам, түүний харьяа эрүүл мэндийн байгууллагад ажиллаж байгаа эмч, нарийн мэргэжлийн эмч байх;
- Өрхийн эрүүл мэндийн тухай хуульд зааснаар өрхийн эмнэлгийг эмч нар тогтоосон тодорхой нөхцөлийг хангасан байх.

Тэтгэвэрт гарч буй эмч нар нь профессор, доктор, ерөнхий эмч, нарийн мэргэжлийн эмч, мэргэжилтэн байх зэргээс хамаарч тэтгэврийн хэмжээг өөрөөр тогтоодог байна.

ТAxтX-ийн 146 дугаар зүйлд заасны дагуу суурь тэтгэвэр, нэмэгдэл, нөхөн олговор болон бусад төлбөрийн нийлбэрийн дүн нь Хөдөлмөрийн тухай хуульд заасны дагуу тухайн ажилтанд тогтоосон хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний нэг сарын хэмжээнээс бага байж болохгүй. Хэрэв хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний нэг сарын хэмжээнээс бага бол зөрүүг нөхөн олговор болгон төлөх зохицуулалттай байна.

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ХЭСЭГ

**НЭГ. ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН САЛБАРТ АЖИЛЛАГСДЫН ЦАЛИН ХӨЛСНИЙ
ОЛОН УЛСЫН ТОГТОЛЦОО¹⁹⁵****1.1. Эрүүл мэндийн салбарт ажиллагсдын цалин хөлсний олон улсын тогтолцоо**

Дэлхийн улс орнууд хөгжлийн түвшнээс үл хамааран эрүүл мэндийн салбарын санхүүжилтийн тогтолцоо идэвхтэй шинэчлэгдэж байгаа ч улсын төсвөөс эмнэлгийн байгууллагуудыг санхүүгийн хангалттай эх үүсвэрээр хангаж чадаагүй, хөрөнгийн эх үүсвэр дутагдалтай хэвээр байгаа аж. Ийм нөхцөлд эрүүл мэндийн салбарт ажиллагсдын цалин хөлсний тогтолцоог оновчтой тогтоох, хязгаарлагдмал нөөц боломжийг үр ашигтай ашиглах асуудал дэлхийн улс орнуудад тулгараад байна.

Судалгаанаас үзэхэд, олон улсад эрүүл мэндийн салбарт ажиллагсдын цалин хөлсний универсал тогтолцоо байхгүй ч сайн туршлага бүхий орнуудын жишгээр аль болох бага зардлаар чанартай эмнэлгийн үйлчилгээ үзүүлэхийн тулд улс орон бүр өөр өөрийн гэсэн цалин хөлсний тогтолцоо тогтоохын төлөө ажиллаж байна. Орчин үед дэлхий дахинд явагдаж байгаа эрүүл мэндийн салбарын шинэчлэл нь эрүүл мэндийн салбарын эмч, мэргэжилтнүүдийн ажиллах нөхцөл байдлыг сайжруулах, цалин хөлсийг нэмэгдүүлэх, мэргэжлийн нэр хүндийг өсгөх, санхүүжилтийн механизмыг боловсронгуй болгоход чиглэгдэж байна.

Эрүүл мэндийн үйлчилгээний чанар нь эмч, эмнэлгийн мэргэжилтнүүдийн цалин хөлснөөс шууд хамааралтай тул 1) эмнэлгийн байгууллагуудын бие даасан байдал, эрх мэдлийг нэмэгдүүлэх, 2) санхүүжилтийг нэмэгдүүлэхэд анхаарах шаардлагатай болж байна. Өөрөөр хэлбэл, эрүүл мэндийн байгууллага эмч, мэргэжилтэн, ажилтнуудынхаа цалин хөлсийг ажлын гүйцэтгэл болон чанарт тулгуурлан коэффициентоор өсгөх боломжтой байх, шийдвэр гаргах буюу бие даасан байдлаа хадгалах явдал чухал юм.

Эдийн засгийн өндөр хөгжилтэй орнуудад, тухайлбал, Швед Улсад эмч нарын цалин бусад салбарын цалингийн дунджаас 1,7 дахин, АНУ-д 7,2 дахин, Германд 6,0 дахин өндөр гэсэн судалгаа байна. Өнөөгийн эмч нарын цалингийн түвшин, эмнэлгийн мэргэжилтнүүдийг бэлтгэхэд зарцуулсан хөрөнгө болон цаг хугацаа, тэдний хүлээлт буюу алдагдсан боломж, мэргэжлийн нэр хүндийг өсгөх хэмжээнд хүрээгүй, урамшууллын

¹⁹⁵ “Эрүүл мэндийн санхүүжилтийн тогтолцоо ба цалин хөлсний систем: Олон улсын туршлага, зөвлөмж” харьцуулсан судалгаа. Парламентын судалгааны хүрээлэн. 2021 он.

хөшүүрэг болж чадахгүй байгаа талаар судлаачид олонтоо дүгнэсэн байдаг.¹⁹⁶

Баруун Европын ихэнх орнуудад, тухайлбал, Бельги, Герман, Голланд, Люксембург, Франц, Швейцар зэрэг орнуудад эрүүл мэндийн даатгалын тогтолцоо өндөр хөгжсөн учраас **урамшуулалт цалингийн тогтолцоог** хэрэглэдэг бол, төсвийн санхүүжилтийн загварыг ашиглаж байгаа орнуудад энэхүү тогтолцоог хэрэглэх боломжгүй бөгөөд зөвхөн амбулаторийн үйлчилгээний эмч нарт нэмэгдэл олгоход ашигладаг байна.

Их Британи, Ирланд, Испани, Итали зэрэг орнуудад **нэг хүнд ногдох цалингийн тогтолцоог** хэрэглэдэг бөгөөд энэ аргыг хэрэглэх үед эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээнд зарцуулах зардлын өсөлт хязгаарлагддаг учраас эмч, эмнэлгийн ажилтнууд аль болохоор өвчтөнд үзлэг, эмчилгээ хийхээс зайлсхийж, урьдчилан сэргийлэх үзлэг олноор хийхийг илүүд үздэг сөрөг талтай.

Хамгийн сайн туршлагатай, иргэд нь эмнэлгийн үйлчилгээнд сэтгэл хангалуун байдаг гэж судалгаагаар тогтоогдсон зарим орнуудад, тухайлбал, Нидерланд, Франц, Герман зэрэг орнуудад урамшуулалт цалингийн тогтолцоо үйлчилдэг. Иргэдийн сэтгэл ханамж муутай Испани зэрэг оронд **нэгжийн нормативт суурилсан цалингийн тогтолцоотой** байна.¹⁹⁷

1.2.ДЭМБ-ын гишүүн орнуудын эрүүл мэндийн ажиллагсдын цалин хөлс, урамшуулал

Дэлхийн Эрүүл Мэндийн Байгууллага (ДЭМБ)-аас эрүүл мэндийн ажиллагсдад зарцуулж буй зардлын мэдээллээ гаргах боломжтой 179 орныг хамруулан судалгаа хийхэд, эрүүл мэндийн ажилтны цалин хөлсөнд дунджаар нийт эрүүл мэндийн зардлын 33.6 хувийг зарцуулж байна. Эрүүл мэндийн ажилтны цалин хөлсөнд зарцуулж буй зардлын дундаж хэмжээ нь улс орны орлогын түвшин нэмэгдэх тусам ихэсч байна. Хамгийн өндөр орлоготой орны хувьд энэ үзүүлэлт 38.1 хувьтай байгаа бол хамгийн бага орлоготой оронд 28.7 хувь байна.

¹⁹⁶<https://cyberleninka.ru/article/n/sravnitelnyy-analiz-oplaty-truda-meditsinskih-rabotnikov-obzor-literatury/viewer>

¹⁹⁷ Энэ талаар дэлгэрэнгүйг дараах судалгаанаас үзнэ үү. “Эрүүл мэндийн санхүүжилтийн тогтолцоо ба цалин хөлсний систем: Олон улсын туршлага, зөвлөмж” харьцуулсан судалгаа. Парламентын судалгааны хүрээлэн. 2021 он.

**Хүснэгт 1. Дэлхийн улсуудын эрүүл мэндийн ажиллагсдын
цалин хөлсний хэмжээ**

Улсын орлогын түвшин	Судалгаанд хамрагдсан улсын тоо	Нийт эрүүл мэндийн зардалд эрүүл мэндийн ажилтны цалингийн эзлэх хувь	Нийт эрүүл мэндийн зардалд улсын эмнэлэгт ажиллагсдын цалингийн хувь	Засгийн газрын эрүүл мэндийн зардалд улсын эмнэлэгт ажиллагсдын цалингийн хувь	Эрүүл мэндийн ажилтны дундаж цалин (америк доллар)
Өндөр	48	38.1	18.0	31.2	28298
Өндөр дунд	51	33.2	23.4	38.2	8037
Бага дунд	48	30.5	18.7	34.7	3079
Бага	32	28.7	9.9	26.2	473
Бүгд	179	33.6	18.1	33.2	15352

Хүснэгтээс үзэхэд, улсын эмнэлгийн ажилчдын цалин хөлс нь эрүүл мэндийн нийт зардлын бараг 20 хувь, Засгийн газрын эрүүл мэндийн зардлын 33.2 хувийг эзэлж байна. Мөн бага орлоготой орнуудын улсын эмнэлгийн ажилчдын цалингийн зардал өндөр орлоготой орнуудынхаас бага хэвээр байна. Улсын байгууллагын эрүүл мэндийн ажилтнуудын цалингийн хэмжээ ерөнхийдөө улс орны орлогын түвшинтэй шууд хамааралтай байна.

Эрүүл мэндийн ажилтны цалин хөлсний бүтэц, стратегийг дараах 4 хэлбэрээр тодорхойлж байна. Үүнд:

- *багцлан олгох (capitation fee)* - бүртгэлтэй нэгж өвчтөнд ногдох зардалд суурилсан тогтмол хэмжээний мөнгийг багцлан хуваарилдаг тогтолцоог хэлнэ;
- *санхүүгийн эрсдэл хуваалцах (shared financial risk)* - санхүүгийн нэг эх үүсвэрт хамруулдаг хэлбэр бөгөөд эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний зардлыг хэмнэвэл ашигтай, хуваарилагдсан зардлаас хэтэрсэн үйлчилгээ үзүүлбэл алдагдалд ордог. Энэ системийг ихэвчлэн хувийн хэвшлийн эрүүл мэндийн байгууллагуудад ашигладаг;
- *үйлчилгээний төлбөрийн систем (fee-for-service)* - эмч нар үзүүлсэн үйлчилгээгээрээ цалинждаг. Хэдий чинээ их үйлчилгээ үзүүлнэ, төдий чинээн өндөр цалин авна;

- *тогтмол цалингийн систем (salary)* - эмч нарын цалинг тэдний туршлага, ур чадварт суурилан олгодог. Энэ систем нь хувь хүн өөрийн арга барилыг шинэчлэх санхүүгийн хөшүүрэг болохгүй.

Урамшуулал нь мөнгөн ба мөнгөн бус хэлбэртэй байна. Мөнгөн урамшуулалд мөнгөн төлбөр, тэтгэвэр, эрүүл мэндийн болон гэнэтийн ослын даатгал, хувцас, байрны мөнгө, томилолтын зардал, хүүхэд асрах тэтгэмж хамаарна. Мөн хоол, хувцас, байрны хөнгөлөлт, хүүхэд харах болон нийтийн тээврийн хөнгөлөлт ордог байна.¹⁹⁸

Эрүүл мэндийн ажилтанд олгох цалин, урамшууллын стратегийг хувь хүн болон хамтын ажиллагааны хүрээнд орц, гарцын үндсэн хэмжигдэхүүнээр тодорхойлдог.

Хувь хүнд чиглэсэн цалин, урамшууллын стратеги нь тухайн эрүүл мэндийн ажилтанд зан үйлийн эерэг өөрчлөлт авчрахад чиглэдэг бол хамт олны цалин, урамшууллын схемийг байгууллагын болон багийн түвшинд 2 янзаар олгодог.

Хүснэгт 2. Гүйцэтгэлийн урамшууллын схем

Гүйцэтгэлийн хэлбэр	Гүйцэтгэлийн урамшууллын үнэлгээний нэгж		
	Хувийн	Багийн	Байгууллагын
Гарц	Нэгж ажлын хэмжээ (piecework)	Багийн бонус (team bonus)	Хэмнэсэн зардлаа хуваах (gainsharing)
	Нийт орлогоос хувь авах (commision)		
	Хувийн бонус (individual bonuses)	Хэмнэсэн зардлаа хувааж авах (team gainsharing)	Ашгаа хувааж авах (profit sharing)
Орц	Хувийн гүйцэтгэлд суурилсан урамшуулал (individual performance-related pay)		
	Мэргэжлийн ур чадварт суурилсан урамшуулал/ ур чадварт суурилан тушаал дэвших (skill based/clinical ladders)	УИНМН СУДАЛГААНЫ САН	Ажилтан хувьцаа эзэмших (share ownership)
	Зан төрх буюу зөөлөн ур чадварт суурилсан урамшуулал /албан тушаал шатлан дэвшүүлэх (merit pay)		
	Өрсөлдөх чадварт суурилсан урамшуулал (дээрх 2 урамшууллын аль алиныг нь нэгтгэсэн урамшуулал) (competence-based)		

¹⁹⁸ Health workforce incentive and remuneration strategies, a research review, Evidence and Information for Policy, Department of Organization of Health Services Delivery, World Health Organization, Geneva 2000

Хоёр. БНТУ-ЫН ТӨРИЙН АЛБАНЫ АНГИЛАЛ, ЦАЛИН ХӨЛС, НИЙГМИЙН БАТАЛГАА

2.1.Эрх зүйн зохицуулалт

Бүгд Найрамдах Турк Улс (БНТУ)-д эрүүл мэндийн салбарын ажиллагсдад тавигдах шаардлага, тэдний үйл ажиллагаа, цалин хөлс, тэтгэвэр, тэтгэмжийн асуудлыг дараах хууль тогтоомжуудаар зохицуулж байна. Үүнд:

- Үндсэн хууль¹⁹⁹ (1982);
- Төрийн албан хаагчдын тухай хууль²⁰⁰ (1965);
- Тэтгэмжийн тухай хууль²⁰¹ (1954);
- Эрүүл мэндийн ажилтны цалин хөлс, ажиллах зарчмын тухай хууль (1980);
- Эрүүл мэндийн үйлчилгээний тухай хууль²⁰² (1961);
- Эрүүлийг хамгаалах тухай үндсэн хууль²⁰³ (1987);
- “Эрүүл мэндийн яамны харьяа эрүүл мэндийн байгууллагуудын ажиллагсдад нэмэгдэл урамшуулал олгох журам”²⁰⁴ (2020);
- бусад хууль²⁰⁵, журам²⁰⁶ хамаарна.

БНТУ-ын **Үндсэн хууль** (1982 онд батлагдсан)-ийн 55 дугаар зүйлд “Цалин бол хөдөлмөрийн урамшуулал юм. Ажилтан хийж байгаа ажилдаа тохирсон цалин авах, нийгмийн бусад хөнгөлөлт эдлэх талаар төрөөс бодлого боловсруулж хэрэгжүүлнэ.” гэж заасан байна. 2001 онд энэ зүйлд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр “Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг тогтоохдоо ажиллагсдын ахуй амьдрал, улс орны эдийн засгийн нөхцөл байдлыг харгалзан үзнэ.” гэж хуульчилжээ.

Мөн Үндсэн хуулийн 56 дугаар зүйлд “эрүүл мэндийн үйлчилгээ”-г дараах байдлаар тодорхойлсон байна: “Хүн бүр эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхтэй бөгөөд төр нь эрүүл мэндийн үйлчилгээг нэг дор төвлөрсөн байдлаар хүргэх үүрэгтэй. Төр энэхүү үүргээ төрийн болон хувийн хэвшлийн эрүүл мэнд, нийгмийн байгууллагуудыг ашиглах, хяналт

¹⁹⁹Үндсэн хууль (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, №2709) -

<https://www.saglik.gov.tr/TR,10370/tarihi18101982--sayisi2709-turkiye-cumhuriyeti-anayasasi.html>

²⁰⁰Төрийн албан хаагчдын тухай хууль (Devlet memurlari kanunu, № 657) - <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=657&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

²⁰¹Тэтгэмжийн тухай хууль (Sayılı Harcırah Kanunu, №6245) - <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/140,2116pdf.pdf?0>

²⁰²Эрүүлмэндийнүйлчилгээнийтухайхууль(Sağlık hizmetlerinininsosyalleştirilmesihakkindakanun№3597)-<https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=1&MevzuatNo=224&MevzuatTertip=4>

²⁰³Эрүүлийг хамгаалах тухай үндсэн хууль (Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu, №3359)

²⁰⁴“Эрүүл мэндийн яамны харьяа эрүүл мэндийн байгууллагуудын ажиллагсдад нэмэгдэл урамшуулал олгох журам” (Sağlık bakanlığına bağlı sağlık tesislerinde görevli personele ek ödeme yapılmasına dair ycnnetmelik, №31058) - <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200304-4.htm>

²⁰⁵ Эрүүл мэндийн яамны цахим хуудас: Хуулийн сан - <https://www.saglik.gov.tr/TR,10358/kanunlar.html>

²⁰⁶ Эрүүл мэндийн яамны цахим хуудас: Хуулийн сан - <https://www.saglik.gov.tr/TR,10413/yonetmelikler.html>

тавих замаар хэрэгжүүлнэ. Эрүүл мэндийн үйлчилгээг өргөн хүрээнд хэрэгжүүлэхийг эрүүл мэндийн даатгалын хуулиар тогтооно.”

Төрийн албан хаагчдын тухай хууль (1965 онд батлагдсан)-иар төрийн албан хаагчид (эрүүл мэндийн ажиллагсад)-ын ажиллах нөхцөл, мэргэшил, томилгоо, сургалт, эрх, үүрэг, хариуцлага, цалин хөлс, нэмэгдэл, албан тушаал дэвших болон бусад харилцааг зохицуулдаг.

Хуулийн үйлчлэх хүрээг дараах байдлаар нарийн тогтоож өгчээ. Үүнд:

- ерөнхий болон нэмэлт төсвийн байгууллагууд (general and additional budget institutions), орон нутгийн болон хотын захиргааны байгууллагууд, тэдний харьяа байгууллагууд, холбоод, сангууд, мөн хуулийн дагуу байгуулагдсан сангуудын албан хаагчдад;
- Үндсэн хуулийн шүүхийн гишүүд, орлогч гишүүд, тэдгээрийн илтгэгчид; шүүгчид, прокурорууд болон эдгээр мэргэжлээр албан үүрэг гүйцэтгэж байгаа хүмүүс, Төрийн зөвлөлийн гишүүдэд;
- их, дээд сургуулиуд, Эдийн засаг, худалдааны шинжлэх ухааны академи, Үндэсний инженер, архитектурын академи, Үндэсний дүрслэх урлагийн академи болон Турк, Ойрх Дорнодын төрийн удирдлагын хүрээлэнгийн гишүүд, тэдний туслахуудад;
- Ерөнхийлөгчийн нэрэмжит Симфони найрал хөгжмийн хөгжимчид, Жанжин штабын “Мехтаран” компани, Үндэсний театр, Улсын дуурь, бүжгийн эрдмийн театр, хотын дуурийн театрууд болон консерваторууд, найрал хөгжмийн уран бүтээлчид, бусад ажиллагсад, дадлагажигчдад тус тус хамаарна.

Төрийн албан хаагчдын тухай хууль нь 9 бүлэг, 15 дэд бүлэг, 239 зүйл, 44 нэмэлт зүйл (additional article), 159 шилжилтийн зохицуулалт бүхий зүйлтэй хууль юм.

2020 онд батлагдсан **“Эрүүл мэндийн яамны харьяа эрүүл мэндийн байгууллагуудын ажиллагсдад нэмэгдэл урамшуулал олгох журам”**-ын зорилго нь эрүүл мэндийн байгууллагуудын ажиллагсдын албан тушаалын эрх, үүрэг, ажиллах нөхцөл, хугацаа, ажлын гүйцэтгэл, шалгалт, боловсрол, сургалт, судалгааны үйл ажиллагаа, үзлэг, мэс засал, мэдээ алдуулалт зэрэг үйл ажиллагаанаас бүрдсэн эмнэлгийн ерөнхий журам, эмчилгээний тусгай журам болон олон улсад ажиллах зэрэг хүчин зүйлст тулгуурлан эргэлтийн сангаас нэмэгдэл урамшуулал олгоход чиглэх бөгөөд ингэснээр эрүүл мэндийн үйлчилгээг сайжруулах, чанартай, үр ашигтай эрүүл мэндийн үйлчилгээг дэмжих явдал юм.

2.2.БНТУ-ын дундаж цалин, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлс

2.2.1.Дундаж цалин ба хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ

Дэлхийн банкны судалгаагаар БНТУ-ын нэг хүнд ногдох ДНБ-ний хэмжээ 9586.6 америк доллар (2021 оны байдлаар) бөгөөд дундаас дээш эдийн засагтай (upper-middle-income economies) улсын ангилалд оруулж байна.²⁰⁷

Дэлхийн улс орнуудын цалин хөлсний талаарх судалгаа нийтэлдэг Salary Explorer компанийн²⁰⁸ мэдээллээр 2023 онд БНТУ-д ажиллаж байгаа ажиллагсдын цалин сард дунджаар 7,830 турк лира (TRY²⁰⁹) байна. Энэ нь 2023 оны 04 дүгээр сарын ханшаар ойролцоогоор 405,86 ам.доллар байна. Харин жилийн дундаж нь 94,000 турк лира (4,87 ам.доллар) байна.

Сарын цалингийн хамгийн бага дундаж (lowest average) нь 1,980 турк лира (102,63 ам.доллар) бол хамгийн өндөр дундаж (highest average) нь 35,000 турк лира (1814,18 ам.доллар) байна.

Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг БНТУ-ын Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яамнаас хоёр жил тутамд шинэчлэн тогтоох бөгөөд 2022 оны 12 дугаар сараас хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг бараг 50 хувиар нэмэгдүүлсэн. Үүний дагуу нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ 10,003 турк лира (518,54 ам.доллар) болсон.

Харин нэг цагийн хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ 45 турк лира (2.33 ам.доллар) байгаа нь АНУ (цагийн 7.25 ам.доллар), Их Британи (цагийн 11.56 ам.доллар) зэрэг орнуудтай харьцуулахад бага байгаа юм.²¹⁰

2.2.2.Дундаж цалингийн хэмжээнд нөлөөлөх хүчин зүйлс

БНТУ-д ажиллаж байгаа ажиллагсдын цалингийн хэмжээ нь харилцан адилгүй байх ба энэ нь дараах 6 хүчин зүйлсээс хамаадаг байна.²¹¹

²⁰⁷ The World Bank - <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>

²⁰⁸ Salary Explorer - <http://www.salaryexplorer.com/salary-survey.php?loc=221&loctype=1> . Хандсан: 2023.12.27.

²⁰⁹ Монголбанкнаас зарласан валютын 2023.12.27-ний өдрийн хаалтын ханш: 1 турк лира (TRY) = 116.14 төгрөг.

<https://www.mongolbank.mn/mn/currency-rate>

²¹⁰ What is the average salary in Turkey? <https://www.timedoctor.com/blog/average-salary-in-turkey/#>

²¹¹ Мөн тэнд

а) Ажлын туршлага буюу ажилласан жил нь ажиллагсдын цалинд нөлөөлдөг:

Хүснэгт 3. Ажилласан жил ба цалингийн нэмэгдэл, хувиар

№	Ажилласан жил	Цалингийн нэмэгдэл (хувиар)
1	0-2 жил	-
2	2-5 жил	32
3	5-10 жил	36
4	10-15 жил	21
5	15-20 жил	14
6	20+ жил	9

Эх сурвалж: salaryexplorer.com

б) Боловсролын түвшин, зэрэг нь цалинд нөлөөлдөг:

- гэрчилгээ, эсхүл дипломтой ажилтны цалин нь ахлах сургууль төгссөн ажилтнахаас 17 орчим хувиар илүү байдаг;
- бакалаврын зэрэгтэй ажилтны цалин нь гэрчилгээ, дипломтой ажилтнахаас 24 орчим хувиар илүү байдаг;
- магистрын зэрэгтэй ажилтны цалин нь бакалаврын зэрэгтэй ажилтнахаас 29 орчим хувиар илүү байдаг;
- докторын зэрэгтэй ажилтны цалин нь ижил чиглэлээр магистрын зэрэгтэй ажилтнахаас 23 орчим хувиар илүү байдаг.

в) Ажиллагсдын ажлын байр нь байнгын, гэрээгээр, хувиараа, хагас цагийн зэрэг **хөдөлмөр эрхлэлтийн нөхцөлөөс** хамаарч цалингийн хэмжээ ялгаатай байдаг:

Хүснэгт 4. Ажиллагсдын дундаж цалин, хөдөлмөр эрхлэлтийн нөхцөлөөр

№	Хөдөлмөр эрхлэлтийн төрөл	Жилийн дундаж цалин	
		Турк лира	Ам.доллар
1	Байнгын	885,290	47,496.36
2	Гэрээ	730,136	39,171.85
3	Хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг	684,502	36,723.59
4	Хагас цагийн	520,222	27,909.95

Эх сурвалж: averagesalarysurvey.com

г) Ажиллагсдын цалингийн хэмжээ ажиллаж байгаа салбараасаа хамаарч харилцан адилгүй байдгийг тус улсын өндөр цалинтай 10 салбараар харуулав:

Хүснэгт 5. Ажиллагсдын дундаж цалин, салбараар

№	Салбар	Жилийн дундаж цалин	
		Турк лира	Ам.доллар
1	Менежмент ба бизнес	1,328,847	71,292.75
2	Хууль	1,226,628	65,808.69
3	Цэргийн байгууллага	969,255	52,000.61
4	Логистик, авто зам, төмөр зам	958,303	51,413.03
5	Үйлдвэрлэл	941,875	50,531.67
6	Эрүүл мэнд	927,272	49,748.22
7	Зочид буудал ба аялал жуулчлал	905,368	48,573.07
8	Барилга ба хөдөлмөр	852,434	45,733.15
9	Борлуулалт	836,005	44,851.74
10	Үл хөдлөх хөрөнгө	768,468	41,228.37

Эх сурвалж: averagesalarysurvey.com

Дээрх хүснэгтээс үзэхэд, эрүүл мэндийн салбарт ажиллагсдын жилийн дундаж цалин нь менежмент ба бизнесийн салбарынхнаас 30 хувиар бага байна. Харин дээрх хүснэгтийн 10-т байгаа үл хөдлөх хөрөнгийн салбарт ажиллагсдынхаас 17 хувиар өндөр байна.

д) Албан тушаалын түвшин нь ажиллагсдын цалинд нөлөөлнө:

Хүснэгт 6. Албан тушаалын зэрэг ба цалингийн нэмэгдэл, хувиар

№	Албан тушаалын зэрэг	Жилийн дундаж цалингийн нэмэгдэл (хувиар)
1	Дээд түвшин	15 - 20
2	Ахлах түвшин	10 - 15
3	Дунд түвшин	6 - 9
4	Бага түвшин	3 - 5

Эх сурвалж: salaryexplorer.com

е) Ажлын байрны байршил нь ажиллагсдын цалинд нөлөөлөх ба энэ нь тухайн хотын амьжиргааны өртөгөөс хамаарч байдаг:

Хүснэгт 7. Ажиллагсдын дундаж цалин, хотоор

	Хотын нэр	Жилийн дундаж цалин	
		Турк лира	Ам.доллар
1	Истанбул	901,718	46,743.43
2	Измир	755,690	39,173.60
3	Анкара (нийслэл)	722,834	37,470.41
4	Конья	702,756	36,429.60
5	Бурса	660,773	34,253.28

Эх сурвалж: averagesalarysurvey.com

2.3.Төрийн албан хаагчдын ангилал, зэрэг, түвшин

Төрийн албан хаагчдын тухай хууль (ТАХтХ)-д хамаарах байгууллагад ажиллаж байгаа төрийн албан хаагчид нь төрийн үндсэн болон байнгын үйл ажиллагааг хэрэгжүүлдэг хүмүүс байна. Мөн удирдлага, аудит, судалгаа, төлөвлөлт болон программ хангамж хариуцан гүйцэтгэх хүмүүсийг төрийн албан хаагчид хамруулна. (ТАХтХ-ийн §4)

Төрийн албан хаагчдын цалин хөлсний хэмжээ нь албан тушаалын ангилал, түвшнээс хамаарч ялгаатай. (ТАХтХ-ийн §36)

2.3.1.Төрийн албан хаагчдын ангилал

Төрийн албан хаагчид ажиллаж буй салбар чиглэлээр нь 12 ангилдах бөгөөд түүний нэг нь эрүүл мэндийн ба эрүүл мэндийн туслах алба юм.

Хүснэгт 8. Төрийн албан хаагчдын ангилал

Төрийн албан хаагчдын ангилал		Жишээ
I	ерөнхий удирдлагын алба	удирдах, гүйцэтгэх, оффисын болон түүнтэй адилтгах ажил эрхэлж байгаа, энэ хуулиар тогтоосон бусад ангилалд хамаарахгүй төрийн албан хаагчид
II	техникийн алба	инженер, архитектор, геологич, гидрогеологич, геофизикч, физикч, химич, математикч, статистикч, математикийн эдийн засагч зэрэг мэргэжилтэй төрийн албан хаагчид
III	эрүүл мэндийн ба эрүүл мэндийн туслах алба	энэ ангилалд хамаарах төрийн албан хаагчдыг судалгааны дараагийн хэсэгт дурдсан болно
IV	боловсролын алба	багш нар
V	өмгөөллийн алба	өмгөөлөгчийн үнэмлэхтэй, хуульчдын холбоонд бүртгэлтэй, шүүх эрх мэдлийн байгууллагад тухайн байгууллагыг төлөөлөх эрх бүхий төрийн албан хаагчид
VI	шашны алба	шашны боловсрол эзэмшсэн, шашны үүрэг хүлээсэн төрийн албан хаагчид
VII	аюулгүй байдлын алба	харуул хамгаалалтын болон цагдаагийн албан хаагчид
VIII	жандарм (jandarma)-ын алба	офицер, ахлагч, мэргэжилтэнгүүд, жандармууд, мөн Жандармерийн дээд командлалын харуулууд
IX	эргийн хамгааллын алба	эргийн хамгаалалтын командлалын офицерууд болон дэд офицерууд
X	туслах алба	тохижилт, засвар үйлчилгээ зэрэг туслах шинж чанартай үүрэг гүйцэтгэх төрийн албан хаагчид

XI	орон нутгийн алба	нутгийн өөрөө удирдах байгууллагууд, тэдгээрийн харьяа байгууллагуудын төрийн албан хаагчид
XII	үндэсний тагнуулын алба	Тагнуулын ерөнхий газар болон түүний харьяа байгууллагуудын төрийн албан хаагчид, мөн хууль, эсхүл Ерөнхийлөгчийн зарлигаар тогтоосон чиг үүргийг гүйцэтгэж байгаа төрийн албан хаагчид

Төрийн албан хаагчдын III буюу эрүүл мэндийн ба эрүүл мэндийн туслах албаны ангилалд дараах эрүүл мэндийн ажиллагсад хамаарна. Үүнд:

- **эрүүл мэндийн албанд:** эрүүл мэндийн чиглэлээр мэргэшсэн сургалтад хамрагдсан эмч, шүдний эмч, эм зүйч, малын эмч, дээд боловсролтой хөдөлгөөн засалч, эмнэлгийн технологич, эх баригч, сувилагч, нийгмийн ажилтан;
- **эрүүл мэндийн туслах албанд:** биологич, сэтгэл зүйч, хоол зүйч, эрүүл мэндийн инженер (health engineer), эрүүл мэндийн физикч (health physicist), эрүүл мэндийн зохицуулагч (health administrator), эх баригч сувилагч, туслах сувилагч, (үүнд физик эмчилгээ, лаборатори, эм зүй, шүдний мэдээ алдуулалт, рентгений туслах сувилагч болон олон нийтийн эрүүл мэндийн ажилтан хамаарна) болон цэргийн эмнэлгийн эмч болон эдгээртэй адилтгах эмнэлгийн ажилтан.

“Эрүүл мэндийн ажилтан”, “эрүүл мэндийн туслах ажилтан” гэж хэн болохыг **Эрүүл мэндийн үйлчилгээний тухай хууль** (1961 онд батлагдсан)-ийн 2 дугаар зүйлд тодорхойлжээ: “Эрүүл мэндийн ажилтан” гэж эрүүл мэндийн чиглэлээр боловсрол эзэмшсэн, энэ салбарт цалин хөлсөөр ажилладаг ажилтныг, харин “эрүүл мэндийн туслах ажилтан” гэж дээд боловсрол эзэмшээгүй, энэ салбарт үйлчилгээ үзүүлдэг ажилтныг тус тус ойлгоно.²¹²

Төсвийн байгууллагад ажиллах эрүүл мэндийн ажилтны тоог Эрүүл мэнд, нийгмийн хамгааллын яамны санал болгосноор Ерөнхий сайд тогтоохоор Эрүүл мэндийн үйлчилгээний тухай хуулийн 7 дугаар зүйлд заасан байна.

2.3.2. Төрийн албан хаагчдын зэрэг, түвшин

Төрийн албан хаагчдыг боловсролын түвшнээр нь зэрэг, түвшинд хуваасныг дараах хүснэгтэд үзүүлэв. (ТАХтХ-ийн §36)

²¹² **Монгол Улсын хувьд Эрүүл мэндийн тухай хууль** (2011 онд батлагдсан)-ийн 3 дугаар зүйлд зааснаар “**эмнэлгийн мэргэжилтэн**” гэж анагаах ухааны боловсрол олгох их, дээд сургууль, коллежийг төгссөн, мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрөл бүхий хүний их, бага эмч, шүдний их эмч, уламжлалт анагаах ухааны их эмч, сувилагч, эх баригч, эм зүйч, эм найруулагч, сэргээн засах чиглэлийн мэргэжилтнийг; “**эмнэлгийн бусад мэргэжилтэн**” гэж анагаах ухааны боловсрол олгох их, дээд сургууль, коллеж төгссөн, мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрөл шаардагдахгүй бусад мэргэжилтнийг; “**эрүүл мэндийн ажилтан**” гэж эмнэлгийн мэргэжилтэн болон эрүүл мэндийн байгууллагад ажиллаж байгаа бусад ажилтныг; тус тус ойлгоно.

Хүснэгт 9. Төрийн албан хаагчдын төрийн албанд орох зэрэг ба түвшин

№	Төрийн албан хаагчдын боловсролын түвшин	Төрийн албанд анх орох	
		Зэрэг	Түвшин
1	бага боловсрол эзэмшсэн бол	15	1
2	дунд боловсрол эзэмшсэн бол	14	2
3	дунд сургуультай дүйцэхүйц мэргэжлийн болон техникийн боловсрол эзэмшсэн бол	14	3
4	дунд сургууль төгсөөд мэргэжлийн буюу техникийн 1 жилийн боловсрол эзэмшсэн бол	13	1
5	дунд сургууль төгсөөд мэргэжлийн буюу техникийн 2 жилийн боловсрол эзэмшсэн бол	13	2
6	ахлах сургууль (liseyi) төгссөн бол	13	3
7	ахлах сургуультай дүйцэхүйц мэргэжлийн болон техникийн боловсрол эзэмшсэн бол	12	2
8	ахлах сургууль, эсхүл түүнтэй дүйцэхүйц сургууль төгсөөд мэргэжлийн болон техникийн 1 жилийн боловсрол эзэмшсэн бол	11	1
9	ахлах сургууль, эсхүл түүнтэй дүйцэхүйц сургууль төгсөөд мэргэжлийн болон техникийн 2 жилийн, эсвэл дунд сургууль төгсөөд мэргэжлийн буюу техникийн 5 жилийн боловсрол эзэмшсэн бол	10	1
10	ахлах сургууль, эсхүл түүнтэй дүйцэхүйц сургууль төгсөөд мэргэжлийн болон техникийн 3 жилийн боловсрол эзэмшсэн бол	10	2
11	2 жилийн дээд боловсрол эзэмшсэн бол	10	2
12	3 жилийн дээд боловсрол эзэмшсэн бол	10	3
13	4 жилийн дээд боловсрол эзэмшсэн бол	9	1
14	5 жилийн дээд боловсрол эзэмшсэн бол	9	2
15	6 жилийн дээд боловсрол эзэмшсэн бол	9	3

2.4.Төрийн албан хаагчдын цалин хөлс, нэмэгдэл, нөхөн олговор**2.4.1.Цалин хөлс, нэмэгдэл**

Төрийн албан хаагчдад дараах цалин хөлс, нэмэгдлийг олгоно. (ТАХтХ-ийн §147) Үүнд:

- а) *сарын цалин* – төрийн албан хаагчдад ажил гүйцэтгэснийх нь төлөө тухайн албан тушаалыг харгалзан сар бүр олгох мөнгө;
- б) *илүү цагийн хөлс* – ТАХтХ-ийн 178 дугаар зүйлд заасан зарчмын хүрээнд тухайн байгууллагад ажлын цагаас гадуур ажиллуулж байгаа төрийн албан хаагчдад илүү цагийг тооцож олгох мөнгө;
- д) *нэмэгдэл* – тухайн ажлын байрны онцлогоос шалтгаалах хүндрэлүүдийг тооцож олгох мөнгө байна.

а) Сарын цалин

Төрийн албан хаагчдын сарын цалин бол төрийн албан хаагчдад ажил гүйцэтгэснийх нь төлөө тухайн албан тушаалыг харгалзан сар бүр олгох мөнгө юм. (ТАХтХ-ийн §147)

Төрийн албан хаагчдад олгох цалингийн сарын болон нэмэгдлийн индикатор (the monthly and additional indicators)-ийг ТАХтХ-ийн 43 дугаар зүйлд тогтоож өгсөн байна.

Төрийн албан хаагчийн зэрэг, түвшний цалинг тооцох үндэслэл болох **сарын индикаторыг** дараах хүснэгтэд үзүүлэв. Төрийн албан хаагчийн цалингийн хэмжээ нь 15 дугаар зэргээс дээш ахих тутам, түвшин 1-ээс хойш нэмэгдэх тутамд сарын индикатор нэмэгдэнэ.

Хүснэгт 10. Цалингийн сарын индикатор

Зэрэг	Түвшин								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	1320	1380	1440	1500	—	—	—	—	—
2	1155	1210	1265	1320	1380	1440	—	—	—
3	1020	1065	1110	1155	1210	1265	1320	1380	—
4	915	950	985	1020	1065	1110	1155	1210	1265
5	835	865	895	915	950	985	1020	1065	1110
6	760	785	810	835	865	895	915	950	985
7	705	720	740	760	785	810	835	865	895
8	660	675	690	705	720	740	760	785	810
9	620	630	645	660	675	690	705	720	740
10	590	600	610	620	630	645	660	675	690
11	560	570	580	590	600	610	620	630	645
12	545	550	555	560	570	580	590	600	610
13	530	535	540	545	550	555	560	570	580
14	515	520	525	530	535	540	545	550	555
15	500	505	510	515	520	525	530	535	540

Цалингийн хэмжээг тооцохдоо төрийн албаны ангилал, зэрэг, түвшин болон сарын индикаторыг харгалзан ТАХтХ-ийн хавсратад тогтоосон **нэмэлт индикаторыг** нэмж тооцно. (Хүснэгт 11.)

Эрүүл мэндийн ба эрүүл мэндийн туслах албаны ангилалд хамаарах мэргэшлийн гэрчилгээтэй, докторын зэрэгтэй эмч, эм зүйч, биологичид олгож тооцох нэмэлт индикатор нь төрийн албаны зэргээс хамаарч 4200-1450, дээд боловсролтой хүмүүст – 3600-1400, бусад ажиллагсдад – 2100-1250 байна.

Хүснэгт 11. Цалингийн нэмэлт индикатор

<i>III - эрүүл мэндийн ба эрүүл мэндийн туслах албаны ангилал</i>	<i>Зэрэг</i>	<i>Нэмэлт индикатор</i>
а) Анагаах ухааны мэргэшлийн журамд заасан чиглэлээр мэргэшлийн гэрчилгээ авсан, эсхүл докторын зэрэг хамгаалсан нарийн мэргэжлийн болон бусад эмч, шүдний эмч, малын нарийн мэргэжлийн болон бусад эмч, эм зүйч, биологич	1	4200
	2	3600
	3	2800
	4	2200
	5	1900
	6	1750
	7	1550
	8	1450
б) Дээд боловсролтой хүмүүс	1	3600
	2	3000
	3	2200
	4	2100
	5	1800
	6	1700
	7	1500
	8	1400
в) Дээр дурдсанаас бусад энэ ангиллын ажиллагсад	1	2100
	2	1700
	3	1400
	4	1250

б) Илүү цагийн хөлс

Төрийн албан хаагчдад олгох илүү цагийн хөлс нь тухайн байгууллагад ажлын цагаас гадуур ажиллуулж байгаа төрийн албан хаагчдад илүү цагийг тооцож олгох мөнгө юм. (ТАХТХ-ийн §147) Дараах тохиолдолд илүү цагт тооцож илүү цагийн хөлсийг тухай бүрд нь олгоно. (ТАХТХ-ийн §178) Үүнд:

- төрийн албан хаагчдын 7 хоногийн ажлын цаг 40 цагаас дээш ажилласан бол;
- цар тахал, байгалийн гамшиг зэрэг онцгой нөхцөл байдал үүссэн, энэ нөхцөл байдал үргэлжлэх үед;
- Хөдөлмөрийн тухай хуульд заасан үйлдвэр, цех, барилгын талбай, аж ахуйн нэгж зэрэгт ажлын шаардлагаар ажлын өдөр, ажлын цагаас гадуур ажилласан бол.

Энэ тохиолдолд илүү цагаар ажиллуулах хугацаа, нэг цагт олгох цалин Ерөнхийлөгч тогтооно. Харин илүү цагаар ажиллуулах зарчим, журмыг Ерөнхийлөгчийн дэргэдэх Төрийн боловсон хүчний газар (State Personnel Presidency), Сангийн яам хамтран тогтооно.

г) Нэмэгдэл

Төрийн албан хаагчдад олгох нэмэгдэл бол тухайн ажлын байрны онцлогоос шалтгаалах хүндрэлүүдийг тооцож олгох мөнгө юм. (ТАХтХ-ийн §147, 152) Нэмэгдлийг дараах тохиолдол олгоно. Үүнд:

- а) мэргэжил, хөдөлмөрийн нөхцөлийн хувьд хүнд ажил эрхэлдэг бол **ажлын байрны хүнд нөхцөлийн нэмэгдлийг** олгоно;
- б) амь нас, эрүүл мэндэд аюул учруулахуйц ажил эрхэлдэг бол **ажлын байрны эрсдэлтэй нөхцөлийн нэмэгдлийг** олгоно;
- в) ажилтан ажилд авахад, ажил гүйцэтгэхэд хүндрэл учирдаг бол **ажилд авахад хүндрэлтэй нөхцөлийн нэмэгдлийг** олгоно;
- г) нягтлан бодогч, нярав болон няравын алдагдлыг санхүүгийн хариуцлага хүлээдэг бусад албан тушаалтнуудын санхүүгийн хариуцлагыг нэмэгдүүлэх зорилгоор **санхүүгийн хариуцлагын нэмэгдлийг** олгоно.

2.4.2.Нөхөн олговор

Нөхөн олговор нь тухайн албан тушаалын эрх, үүргийн ач холбогдол, хариуцлага, ажлын шинж чанар, байгууллагын онцлог, ажилласан хугацаа, зэрэг, түвшин зэргийг харгалзан энэ хуульд заасан төрийн албан хаагчийн хамгийн өндөр цалингийн нийт хэмжээ (нэмэлт индикаторыг оролцуулан) байна. (ТАХтХ-ийн §152)

Дараах 7 төрлийн нөхөн олговрыг тогтоосон байна. Үүнд:

- а) тусгай үйлчилгээний нөхөн олговор;
- б) боловсролын нөхөн олговор;
- в) шашны үйлчилгээний нөхөн олговор;
- г) аюулгүй байдлын үйлчилгээний нөхөн олговор;
- д) үл хөдлөх хөрөнгийн менежментийн хувийн үйлчилгээний нөхөн олговор;
- е) аудитын үйлчилгээний нөхөн олговор;
- ё) шударга ёсны үйлчилгээний нөхөн олговор зэрэг байна.

Эдгээрээс тусгай үйлчилгээний нөхөн олговрыг **эрүүл мэндийн үйлчилгээний ангилалын** төрийн албан хаагчид олгоно. Дээрх нөхөн олговруудын хувь хэмжээг төрөл тус бүрээр нь багцлан оруулсныг дараах хүснэгтээс үзнэ үү.

Хүснэгт 12. Тусгай үйлчилгээний нөхөн олговорын хувь хэмжээ

Нөхөн олговор	Хувь хэмжээ
Эрүүл мэндийн албаны төрийн албан хаагчид	
• сургагч, ерөнхий туслах, нарийн мэргэжлийн эмчийн үүрэг гүйцэтгэдэг хүмүүст	215%
• 4 ба түүнээс дээш жилийн дээд боловсрол эзэмшсэн хүмүүст	145%
• 4-өөс бага жилийн дээд боловсрол эзэмшсэн хүмүүст	100%
• ахлах сургуультай дүйцэхүйц сургуульд мэргэжлийн боловсрол эзэмшсэн хүмүүст	72%
• дунд сургуультай дүйцэхүйц сургуульд мэргэжлийн боловсрол эзэмшсэн хүмүүст	60%

2.5.Төрийн албан хаагчдын нийгмийн баталгаа

ТАХтХ-ийн 99 дүгээр зүйлд заасны дагуу төрийн албан хаагчдын 7 хоногийн ажлын цаг ихэвчлэн 40 цаг байна. Зарим байгууллагын үйл ажиллагааны онцлогийг харгалзан ажлын цагийн өөр цагийг хууль, Ерөнхийлөгчийн зарлигаар тогтооно.

Эрүүл мэндийн ажилтны цалин хөлс, ажиллах зарчмын тухай хууль (1980 онд батлагдсан)-ийн 2 дугаар зүйлд заасны дагуу эрүүл мэндийн байгууллагын ажилтан 7 хоногт 45 цаг ажиллана.

Эрүүл мэндийн байгууллагын ажилтны давхар өөр ажил эрхэлж болох эсэх албан тушаалуудыг энэ хуулийн 4 дүгээр зүйлд тусгажээ. Тухайлбал, аймгийн эрүүл мэндийн газрын дарга, ерөнхий эмчийн үүрэг гүйцэтгэж байгаа хүмүүс хувиараа давхар өөр ажил эрхэлж болохгүй. Харин цэргийн эрүүл мэндийн байгууллагад ажиллаж байгаа ерөнхий эмч, бусад эмч нарыг хувиараа давхар ажил эрхлэхийг хориглоогүй байна.

Ээлжийн амралтын хувьд, төрийн албан хаагчийн ээлжийн амралтын хугацаа ажилласан жилтэй шууд холбоотой: 1-10 жил ажилласан бол 20 хоног, 10-аас дээш жил ажилласан бол 30 хоног амарна. Тус улсын ТАХтХ-ийн зохицуулалтын онцлог нь хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар энэ хугацааны дээр 2-оос илүүгүй хоногийг нэмж болно. (ТАХтХ-ийн 102)

Шаардлагатай гэж үзвэл ээлжийн амралтыг бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн авч болно, мөн дараалсан хоёр жилийн ээлжийн амралтыг нэгэн зэрэг авч болно. Гэхдээ хоёр жилийн өмнөх ашиглагдаагүй амралтын эрхийг цуцална. Ажил үүргээ гүйцэтгэж байхдаа цацраг идэвхт туяанд ажиллаж байгаа албан хаагчдад ээлжийн амралтаас гадна жил бүр нэг сарын эрүүл мэндийн чөлөө олгоно. (ТАХтХ-ийн 103)

“Төрийн албан хаагч, төрийн албанаас тэтгэвэрт гарсан хүмүүсийг гадаадад эмчлүүлэх журам”-ын зорилго нь Төрийн албан хаагч, төрийн албанаас тэтгэвэрт гарсан хүмүүс, тэдгээрийн асрамжид байдаг гэр бүлийн гишүүнийг эх орондоо эмчлэх боломжгүй гадаадад эмчлүүлэх нөхцөл, зарчим, журмыг тодорхойлоход чиглэгдсэн. Энэ журмын хамрах хүрээ нь БНТУ-ын Зэвсэгт хүчний Дотоодын албаны тухай хуулийн 211 дүгээр зүйл, ТАХтХ-ийн 657 дугаар зүйлд заасан төрийн албан хаагч, тэндээс тэтгэвэрт гарсан хүмүүс, тэдгээрийн асран хамгаалагч гэр бүлийн гишүүд байна.

Гурав. БНТУ-ЫН ЭМЧ, ЭМНЭЛГИЙН МЭРГЭЖИЛТНИЙ ЦАЛИН ХӨЛСНИЙ ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ БА ТЭТГЭВРИЙН ТОГТОЛЦОО

3.1.Эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний цалин хөлсний өнөөгийн байдал

Эрүүл мэндийн үйлчилгээний тухай хууль (1961 онд батлагдсан)-д зааснаар эрүүл мэндийн ажилтнуудын цалингийн хэмжээг цалингийн ерөнхий түвшин, ажилласан жил, мэргэшил, албан тушаал, ажиллаж буй бүс нутгийг харгалзан Эрүүл мэндийн яам, Төрийн боловсон хүчний газрын саналыг үндэслэн Сайд нарын зөвлөл тогтооно.

БНТУ-ын төрийн албанд ажиллаж байгаа эмч нарын цалинг Төрийн боловсон хүчний газраас ТАХтХ-ийн дагуу тогтоосон цалингийн шатлалаар тогтоодог. Энэ шатлалын дагуу 2023 онд эмч нарын цалин хамгийн бага нь 25.583 турк лира, хамгийн өндөр нь 79.532 турк лира байна.

Эрүүл мэндийн салбарын гол хүчин зүйл болох эмч, эмнэлгийн мэргэжилтэн, туслах ажилтны цалин хөлс нь тухайн хүний албан тушаал, цол, ажилласан жил, шатлал, ажлын цаг зэрэг хүчин зүйлээс хамаарч өөр өөр байдаг. Тухайлбал, нарийн мэргэжлийн эмч нь ерөнхий эмчээс өндөр цалин авдаг. Хувийн хэвшлийн эмч нарын цалин нь ажиллаж буй эрүүл мэндийн байгууллага, мэргэжил, туршлагаас хамаарч мөн ялгаатай байна. Нарийн мэргэжлийн эмч нар, ялангуяа хувийн томоохон эмнэлгүүдэд ажилладаг эмч нар илүү өндөр цалин авч болно. Мөн эмч нарын ажилласан цаг нь тэдний цалинд нөлөөлдөг гол хүчин зүйлүүдийн нэг юм. Жишүүр эмч нарын цалингийн хэмжээ илүү цагийн хөлс, ээлжийн нөхөн олговортой нийлээд өндөр байдаг.

БНТУ-ын Засгийн газар нь 2023 оны 01 дүгээр сарын нэмэгдлээр эмч нарын цалинг 30 хувиар нэмэгдүүлж 18,861-ээс 24,519 турк лира болгосон байна. Тухайлбал, Өрхийн эмчийн цалингийн доод хэмжээ нь 13500 турк лираас эхэлдэг. Өрхийн эмчийн цалин нь ажилласан жил,

илүү цагаа тооцоод 17070 турк лира хүртэл нэмэгддэг байна. Нарийн мэргэжлийн эмчийн цалин мөн л мэргэжил, ажилласан жилээс хамаарах ба дундажаар 24,519 турк лира байна.

Харин улсын эмнэлгүүдэд ажилладаг урологийн эмч нар тэтгэвэрт гарах, эрүүл мэнд болон бусад нийгмийн халамжийн хувьд давуу талтай.

БНТУ-ын Истанбул Гедик их сургуулиас (İstanbul Gedik Üniversitesi)²¹³ эрүүл мэндийн салбарын ажилтны авч буй цалин хөлсний судалгааг 2023 оны 01 дүгээр сарын байдлаар гаргасан байна. (Хүснэгт 13.)

Хүснэгт 13. Эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний сарын дундаж цалин

№	Албан тушаал	Сарын дундаж цалин (турк лира)	Тайлбар
ЭМЧ			
1	Гоо сайхны	13.000-21.000	
2	Зүрх судасны	25.000-60.000	Залуу эмчийн цалин дунджаар 25,000-35,000 турк лира, туршлагатай эмчийн цалин дунджаар 50,000-60,000 турк лира байна.
3	Мэдээ алдуулагч	12.500-16.000	Улсын эмнэлэгт ажиллаж байгаа залуу эмчийн цалин дунджаар 9000-12500 турк лира, туршлагатай эмчийн цалин 12,500-16,000 турк лира байна. Хувийн хэвшлийн мэдээ алдуулагч эмчийн цалин илүү өндөр байх бөгөөд гарааны цалин дунджаар 13,500-21,000 турк лира байна. Мөн мэдээ алдуулагч эмч мэргэшүүлэх нарийн мэргэжлийн сургалтанд хамрагдсанаар илүү өндөр цалин авах боломжтой.
4	Мэс заслын	65.000-120.000	Мэс заслын эмч нарын цалин мэргэшсэн чиглэлээсээ хамаарч ялгаатай байдаг. Тухайлбал, зүрх судасны мэс заслын эмч, мэдрэлийн мэс заслын эмч, гоо сайхны мэс заслын эмч нар бусад мэс заслын эмч нараас илүү өндөр цалин авдаг.
5	Нүдний	55.000-85.000	
6	Өрхийн	30500-70000	
7	Рентген	50.000-120.000	Залуу эмчийн цалин дунджаар 50,000-75,000 турк лира, туршлагатай эмчийн цалин дунджаар 75,000-120,000 турк лира байна.
8	Сэтгэл судлалын	50.000-100.000	

²¹³ <https://uzemigunsem.gedik.edu.tr/page/iletisim>

9	Сэтгэцийн эмчилгээний	17.000-38.000	
10	Урологийн	40.000-60.000	
11	Физик эмчилгээний	14.000-19.000	
12	Хүүхдийн	20.000-40.000	
13	Шүдний	28.000-55.000	
14	Эмгэг судлаач	40.000-75.000	Залуу эмчийн цалин дунджаар 25,000-37,000 турк лира, туршлагатай эмчийн цалин дунджаар 40,000-75,000 турк лира байдаг.
БУСАД АЖИЛТАН			
15	Ахлах сувилагч		
16	Сувилагч	12.500-16.500	
17	Эм зүйч	19.583-23.838	
18	Эмнэлгийн техникч	12.000-17.000	Шинээр төгссөн техникчийн цалин 8500-12500 турк лира, туршлагатай техникчийн цалин 12,000-17,000 турк лира байна.
19	Эмнэлгийн нарийн бичгийн дарга	8.500-20.000	
20	Түргэн тусламжийн жолооч	10.500-23.000	Залуу жолоочийн цалин 10500-18000 турк лира байх бол туршлагатай, мэргэшсэн жолоочийн цалин 23,000 турк лира хүрдэг байна.

3.2.Эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний тэтгэврийн талаарх эрх зүйн орчин

БНТУ-ын Үндсэн хуулийн 60 дугаар зүйлд “Хүн бүр нийгмийн хамгааллын үйлчилгээ авах эрхтэй” энэхүү нийгмийн хамгааллын үйлчилгээ үзүүлэхэд төр нь шаардлагатай арга хэмжээг авч зохион байгуулна гэж заасан байдаг. Тус улсад эмч, эмнэлгийн мэргэжилтнүүдийн тэтгэвэртэй холбоотой харилцааг дараах хуулиудаар зохицуулж байна. Үүнд:

- Тэтгэврийн сангийн тухай хууль;²¹⁴
- Нийгмийн даатгал болон эрүүл мэндийн даатгалын тухай хууль;²¹⁵
- Өрхийн эрүүл мэндийн тухай хууль;²¹⁶
- Төрийн албан хаагчдын тэтгэвэрт гарах тухай Ерөнхийлөгчийн 2022 оны 14 дүгээр зарлиг.²¹⁷

²¹⁴ Emekli sandığı kanunu 5434.

²¹⁵ Sosyal sigortalar ve genel sağlık sigortası kanunu 5510. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060616-1.htm>

²¹⁶ Aile hekimliği kanunu 5258.

²¹⁷ Kamu Görevlilerinin Emeklilik İşlemleri 2022/14. <https://turmobil.org.tr/mevzuat/pdf/20073>

Тэтгэврийн асуудал хариуцсан субъектийн хувьд, 2006 оныг хүртэл дараах 3 байгууллага ажиллаж байсан:

- Төр болон хувийн хэвшлийн салбарын ажилтнуудад зориулсан Нийгмийн даатгалын байгууллага (Sosyal Sigortalar Kurumu);
- Төрийн албан хаагчдад зориулсан Тэтгэврийн сан (Emekli Sandığı);
- Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид болон тариаланчдад зориулсан Ба-Кур (Bağ-Kur) сан.

2006 онд дээрх байгууллагуудыг нэгтгэн тэтгэврийн асуудлыг бүрэн хариуцан ажиллах Нийгмийн даатгалын байгууллага (Sosyal güvenlik kurumu)-ыг байгуулжээ.

Хувийн болон улсын эрүүл мэндийн байгууллагад ажилладаг эмч нар хуульд заасан тодорхой шалгуурын дагуу тэтгэвэрт гардаг:

- Нийгмийн даатгал болон эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуулийн нэмэлт 17 дугаар зүйлд зааснаар “Эрүүл мэндийн яам, түүний харьяа эрүүл мэндийн байгууллагад ажиллаж байгаа эмч, нарийн мэргэжлийн эмч байх;
- Өрхийн эрүүл мэндийн тухай хуульд зааснаар өрхийн эмнэлгийн эмч нар тогтоосон тодорхой нөхцөлийг хангасан байх.

Эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний тэтгэвэрт гарах нас харилцан адилгүй байдаг. Тухайлбал, эм зүйчийн хувьд 25 жил даатгалд хамрагдаж, 5450 хоног шимтгэл төлж, 51 нас хүрсэн байхыг шаарддаг. Харин эмчийн хувьд мэргэжлээрээ 25 жил ажилласан байх, 65 нас хүрсэн байхыг шаарддаг байсан. Холбогдох хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулснаар 67 нас болгож нэмэгдүүлжээ. Мөн эмчийн өөрийнх нь хүсэлт, байгууллагын зөвшөөрлөөр (зөвшөөрөлийг жил бүр авах) 72 нас хүртлээ эрүүл мэндийн яам, түүний харьяа эрүүл мэндийн байгууллагад эмч, нарийн мэргэжлийн эмчээр ажиллах боломжтой.

Тэтгэвэрт гарч буй эмч нар нь профессор, доктор, ерөнхий эмч, нарийн мэргэжлийн эмч, мэргэжилтэн, байх зэргээс хамаарч тэтгэврийн хэмжээг өөрөөр тогтоодог байна.

ТАХТХ-ийн 146 дугаар зүйлд заасны дагуу суурь тэтгэвэр, нэмэгдэл, нөхөн олговор болон бусад төлбөрийн нийлбэрийн дүн нь Хөдөлмөрийн тухай хуульд заасны дагуу тухайн ажилтанд тогтоосон хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний нэг сарын хэмжээнээс бага байж болохгүй. Хэрэв хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний нэг сарын хэмжээнээс бага бол зөрүүг нөхөн олговор болгон төлөх зохицуулалттай байна.

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

- Эрүүл мэндийн яамны харьяа Эрүүл мэндийн байгууллагын ажилтан, албан хаагчдад нэмэлт урамшуулал олгох журам <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200304-4.htm>
- “Эрүүл мэндийн санхүүжилтийн тогтолцоо ба цалин хөлсний систем: Олон улсын туршлага, зөвлөмж” харьцуулсан судалгаа, Парламентын судалгааны хүрээлэн, 2021 он.
- БНТУ-ын Төрийн албан хаагчдын тухай хууль, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=657&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://www.saglik.gov.tr/TR,10370/tarihi18101982--sayisi2709-turkiye-cumhuriyeti-anayasasi.html>
- Sözleşmeli personel zaliştirilmasinailişkinesaslar⁽¹⁾ <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfaMevzuatFihristDetaylframe?MevzuatTur=21&MevzuatNo=715754&MevzuatTertip=5>
- Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi hakkında kanun № 3597 <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetaylframe?MevzuatTur=1&MevzuatNo=224&MevzuatTertip=4>
- How to increase compensation for health workers during COVID-19, Zahid Hasnain, 2022 <https://blogs.worldbank.org/governance/how-increase-compensation-health-workers-during-covid-19>
- Health workforce incentive and remuneration strategies, a research review, Evidence and Information for Policy, Department of Organization of Health Services Delivery, World Health Organization, Geneva 2000. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/69777/WHO_EIP_OSD_00.14_eng.pdf?sequence=1
- <https://www.salary.com/articles/eight-factors-that-can-affect-your-pay/>
- <https://www.saglik.gov.tr/TR,10390/sayisi2368--rg-tarihi31121980--rg-sayisi17207--saglik-personelinin-tazminat-ve-calisma-esaslarina-dair-kanun.html>
- <https://www.saglik.gov.tr/TR,10358/kanunlar.html>
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060616-1.htm>
- <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1219&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3>
- <https://www.krasmed.ru/service/ied/index.html>
- <https://www.careerprofiles.info/salary-factors.html>